

1.1 Irodalom (szövegértés – szövegalkotás kompetencia alapú oktatási program)

Célok és feladatok

1.) Tartalommal megtölteni és erősíteni

- a) a nemzeti nyelvi és kulturális identitást;
- b) a minőségi megnyilatkozás iránti igényt,
- c) az erkölcsi ítélőképességet.

2.) A tanításnak hiteles kérdések és válaszok megfogalmazásával kell reagálnia a diákok mindennapi élményvilágára. Figyelembe kell venni, hogy a kulturális hátrány, a szegénység és az érzelmi elsivárosodás mint nyelvi deficit jelentkeznek az iskolában. A nyelvi manipulációt és az információáramlás szabadságát egyaránt megtapasztalja az érintett korosztály.

3.) A tantárgy feladata, hogy az iskola mindennapjaiban hatékony és meggyőző legyen egyrészt, mint a tanuláshoz elengedhetetlenül szükséges önkifejezési, szövegértési, gondolkodási képességeket fejlesztő tartalmak és tevékenységek rendszere, másrészt, mint az érzelmi élet gazdagítása, a személyiségfejlesztés, az értékátadás meghatározó terepe.

4.) Az irodalmi műveltség elsajátítása által

- a) a diákok mindenfajta szövegnek pontosabb értőivé válhatnak;
- b) megismerhetnek olyan élethelyzeteket, döntési szituációkat, erkölcsi dilemmákat, megoldási mintákat, magatartásformákat, értékeket, eszméket és gondolatokat, amelyek a saját életükben is érvényesíthetők.
- c) együttérzővé válhatnak más magatartások, életformák, szociális helyzetek, meggyőződések iránt.
- d) megismerhetik a nyelv kifejező lehetőségeit, ezáltal az anyanyelv szépségének átélt élményével gazdagodhatnak.
- e) megszerezhetik azt a műveltségi anyagot, amely a magyar és az európai kultúra hivatkozási alapja.
- f) megismerhetnek más alternatívát a tömegkultúra mellett, modellt az igényes önművelésre.
- g) igényesebbé válhatnak abban, hogyan tegyenek fel kérdéseket, mennyire mélyen és pontosan fogalmazzanak meg problémákat.

5.) Az általános feladatok közé tartozik az, hogy

- a) az iskolai tanulmányok esélyt nyújtsanak a diákoknak arra, hogy sikeresé váljanak további tanulmányaikban és a munka világában.
- b) a demokráciában a politikai, közéleti, helyi-önkormányzati és a civil szféra egyaránt felelős döntéseket hozó polgárokat kíván, akik megfogalmazni és érvényesíteni tudják érdekeiket és értékeiket, akik szellemileg-lelkileg felnőtt emberek.
- c) a diákok a 21. század információs társadalmában is megőrizték az anyanyelv és a személyes érintkezés, a személyes gondolat semmivel sem pótolható értékét.

Fejlesztési követelmények

1.) Irodalmi kultúra, irodalmi művek értelmezése

Az irodalom, mint művészet befogadásának megalapozása és fejlesztése. Az olvasás, mint műélvezet megtapasztalása, az olvasás iránti igény felkeltése. Az irodalom sajátos kifejezési formáinak felismerése, összehasonlítása, megértése és értelmezése. A műnemek és a műfajok hagyománya, mint a műalkotás megértésének egyik vonatkoztatási pontja. A nyelvi műalkotás történetisége és ennek következményei. Érzékenység az irodalmi művekben megjelenő értékek, problémák, kérdések és kétségek felfedezésére. Az ízlés, a kánon, mint értékmérő, és mint folyamatosan változó jelenség. Ismerkedés a magyar és az európai, valamint a világirodalom kiemelkedő alkotásaival, alkotóival, korszakaival.

Annak felismerése és tudatosítása, hogy az irodalomolvasás érzelmi, gondolati, erkölcsi, esztétikai élmények, a károsodásmentes tapasztalatszerzés forrása, amely az ön- és világertelmezés, az önmeghatározás mással kevésbé helyettesíthető lehetőségét kínálja.
A líra különböző műfajaiban és hangnemeiben a klasszikus és kortárs magyar és világirodalom köréből válogatott művek olvasása, feldolgozása. A lírai beszédmód változatainak, általános és korhoz, illetve szituációhoz kötött különös jegyeinek értelmezése; korszakjellemező beszédmódok néhány jellegzetes alkotásának összevetése.
Költői képek és alakzatok, szókincsbeli és mondattani jellegzetességek azonosítása, jelentésteremtő szerepük megértése és értelmezése a tanult versekben. A költői nyelvhasználat összetettségének felismerése, a grammatikai eszközök funkciójának értelmezése.
Lírai és nem lírai verses műfajok megismerése, jellegzetességeik, tartalmi és formai sajátosságai megértése. Törekvés a műnemek és a műfajok közötti kapcsolatok megértésére. A műfaji konvenció és az attól való eltérés jelentéshordozó szerepének bemutatása néhány művön.
A lírai művek értékszerkezetének felismerése. Versszervező elvek felismerése és értelmezése különböző korokban keletkezett művekben.
A költő, a vers beszélője és a költői én megkülönböztetése különböző korokban született költeményekben.
Különböző típusú, terjedelmű és műfajú – klasszikus és kortárs, magyar és világirodalmi – epikai művek elemzése és értelmezése. A megismert formák és stilisztikai, nyelvi sajátosságok alkalmazása a mindennapi történetmondásban és a kreatív írásban.
A tettek és a szavak közötti viszony szerepének felismerése a jellemzésben; az irónia. Az elbeszélői szólam és a szereplői szólam viszonyának vizsgálata.
Az idő- és térmegjelöléseknek vagy ezek hiányának értelmezése. Az elbeszélés szerkezete és a történet időrendje közötti eltérés értelmezése. A jelentés és az időszerkezet összefüggésének bemutatása különböző epikai művekben.
A nézőpontok és a nézőpontváltások funkciójának értelmezése és ezek összefüggése a műben megjelenő értékekkel.
Az előreutalások, késleltetések és az elbeszélő művek motivikus-metaforikus szintjének értelmezésére való törekvés.
Az epikus és a drámai történetmondás, idő-, tér- és cselekményszervezés, illetve jellemalkotás közötti különbségek megfigyelése. A drámai közlés mód jellemző szövegtípusainak felismerése.

Dramatizált formák, dialógusok, drámai művek önálló olvasása, feldolgozása. Komikus helyzetek és jellemek értelmezése. Drámai szituációk feszültségforrásainak azonosítása.
Tájékozódás az elektronikus tömegkommunikáció és az irodalom kölcsönhatásának új jelenségeiről. A szóbeli költészet, a népköltészeti hagyomány hatásainak ismerete. Regiszterkeverés, adaptációk.
Az olvasott, különböző korú és világlátású művekben megjelenített témák, élethelyzetek, motívumok, formai megoldások közötti kapcsolódási pontok felismerése. Az olvasott művek többféle értelmezési kontextusban való elhelyezése (pl. tematikus-motivikus, műfaji, életműbeli, konvenciótörténeti, stílusirányzati, esztétörténeti elhelyezés). Történeti és aktuális olvasatok.
Törekvés a közvetlenül adódó jelentés árnyalására, általánosítására személyes tapasztalatok és más tanult irodalmi művek, megismert irodalmi konvenciók és elemzési technikák bevonásával. A jelentéstulajdonítás során kapcsolatkeresés az európai és a magyar irodalom nagy hagyományaival, kódjaival.

2.) Az ítéloképesség, az erkölcsi, esztétikai és történeti érzék fejlesztése

Önálló gondolkodás, az önkifejezés kulturáltsága, a kulturális és történeti másság felismerése, megértése és erre épülő tisztelete. A saját kultúra sokrétű ismeretén nyugvó képesség a különbözőség felismerésére és megértésére. Önálló ítéletalkotás társadalmi, történeti, morális és esztétikai kérdésekről, a vélemény érvelő kifejtésének és védelmének képessége különféle kulturális, etikai, esztétikai normák és kultúrtörténeti ismeretek alapján. A műalkotások aktív befogadása, igény és fogékonyság a műélvezetre, a műalkotás fiktív létmódjának megértése. Képesség a konfliktuskezelésre és az önálló ismeretszerzésre. A humor személyiség- és közösségépítő szerepének megértése.

Az ízlés kontextuális függőségének megértése (kulturális, történeti, közösségi, családi, egyéni beágyazottság). A különféle kulturális regiszterek keveredésének felismerése korunk kultúrájában, igény és képesség az ízlés önálló fejlesztésére.
Az összetett modalitású szövegek elemzésének képessége, a humor kulturális és időbeli változékonyságának felismerése. A humor kommunikációs funkcióinak megismerése és alkalmazása saját szövegek alkotásában.
A műalkotás mint normakövető és normákat megújító jelenség; új és régi párbeszédének átélése a művészetben. A mű befogadásának közösségi és egyéni aspektusa; az elsajátítás és a kreativitás kettősségének megértése a művek befogadásában.
Különféle műfajú, más-más művészeti ághoz tartozó művek összehasonlítása, a mű hatása mint műfaj- és médiumfüggő tapasztalat. Sokoldalú, kifinomult kulturális fogyasztási szokások kialakítása és folyamatos bővítése.
Az igazság, a morál az egyén életében és a társadalomban. A jog és a morál összefüggéseinek reflektálása. A tudatos, jogkövető és reflektáltan morális cselekvés elsajátítása, a morális kérdésekben való tájékozódás igénye és képessége.
Igény a társadalmi, közösségi és egyéni konfliktusok háttérének megértésére. Egyéni konfliktuskezelési eljárások kialakítása.
A történeti másság befogadói aktivitást követelő szerepének tudatosulása.

A történeti érzék tudatos és önálló fejlesztése.

A művészet kultúraalkotó szerepének megfigyelése és tudatosítása. A kultúrák közötti átjárás korlátainak felismerése, más kultúrák megismerésének igénye.

A kulturális értékképződés folyamatára való reflektálás, az abban való részvétel igénye.

1.) A kulturált nyelvi magatartásra való fölkészítés és az életkornak megfelelően fejlett kommunikáció minden beszédhelyzetben. A beszédpartnerekkel való együttműködés képessége, a másként vélekedők álláspontjának felfogása, tisztelete, a saját vélemény megvédése, illetve korrigálása.

2.) Az életkornak megfelelő szövegértés fejlesztésében követelmény az elemzési jártasság színvonalának emelése. Az elemzés kiterjesztése a szépirodalmi szövegek mellett a szakmai-tudományos, publicisztikai, közéleti szövegek feldolgozására, értelmezésére is. A szövegértésnek ki kell terjednie a szövegek közti kapcsolatok vizsgálatára, az azonos problémák különböző megközelítéseinek, a különféle műértelmezéseknek az összehasonlítására és a velük kapcsolatos önálló állásfoglalásra.

3.) A szövegalkotás folyamatos fejlesztése a szabatos fogalmazás követelményén kívül a személyiséget kifejező, egyéni stílus bátorítását is jelenti. Fontos, hogy kellő gyakorlatot szerezzenek a diákok az érvelés technikájában, szóban és írásban egyaránt. Továbbra is fontos sokféle lehetőség biztosítása a kreatív szövegalkotó tevékenységre, például személyes élmények, belső képek földézésére, a játékos szövegátalakításra, újságműfajok művelésére, valamint hosszabb fölkészülést igénylő tanulmány, pályázat alkotására.

A változatos szövegelemző eljárások önálló használata biztosítja a művek gondolati, erkölcsi, esztétikai jellemzőinek egyre teljesebb megértését, a fejlett kifejezőképesség pedig a következtetések szabatos, az egyéni véleményt, élményt is kifejező bemutatását.

4.) A tanulási képesség fejlesztésének fontos területe a kapcsolatteremtés és az együttműködés képességének alakítása a társakkal, a szöveggel;

Fontos feladat továbbá a nyelvhasználat, a gondolkodás, a viselkedés és érzelemkifejezés összefüggéseinek megértése.

Cél a rendszeres könyvtári munka, a különféle információhordozók használata, annak a képességnek elsajátítása, hogy kellő problémaérzékenységgel, kreativitással és önállósággal igazodjanak el az információk világában; értelmesen és értékteremtően tudjanak élni az önképzés lehetőségeivel.

5.) Az irodalom és az olvasó kapcsolatában változatlan követelmény annak magasabb szinten való megértése, hogy milyen élményeket, érzelmeket, jelentéseket közvetít az irodalom az egyének és a közösség számára.

Változatlanul igény az irodalomtanítás élményszerűsége, a kapcsolatteremtés a tananyag és a tanulók személyes életproblémái között, az irodalmi élményeknek nemcsak tárgyyszerű, hanem kreatív, játékos feldolgozása is.

Középiszkolai fokon elvárható a művek tágabb kontextusban való látása, például egy-egy téma változatainak, más művészeti ágakban való adaptációinak összehasonlítása. Annak vizsgálata, milyen hatása és olvasatai voltak a műnek a maga korában, mik az érintkezési pontjai a kortársak műveivel, milyen a megítélése az utókorban.

6.) Az irodalmi műveltség elsajátítása több összetevőből áll. Elsősorban képesség a művek jelentésének, erkölcsi tartalmának, esztétikai elemeinek megértésére, megfogalmazására a tanult fogalmak használatával szóban és írásban. Idetartozik az alapvető korstílusok és műfajok ismerete.

Néhány klasszikus magyar író, költő pályaképeinek, életútja fontosabb állomásainak, illetve más alkotók írói portréjának önálló bemutatása. Az irodalmi tanulmányok fontos kiegészítője a folyamatos tájékozódás a nevezetes emlékhelyekről, különösen a régió, a lakóhely irodalmi vonatkozásairól.

7.) Az ítélőképesség, az erkölcsi, esztétikai érzékenység a felnőtt kor küszöbére ért ember meghatározó tulajdonsága. Az irodalmi művek feldolgozásában a véleményeknek teret adó megbeszélés növeli a fogékonyságot az igazságra, a megértésre, az együttérzésre, mint értékre, segítheti az erkölcsi és érzelmi konfliktusok felfogását, ráhangolhat a pozitív érzelmekre, a derűre, a szépségre.

9. évfolyam **Évi óraszám:74**

Belépő tevékenységformák

Kulturált nyelvi magatartás

Az irodalmi művekben, illetve az órai megbeszélésben jelentkező kommunikációs zavaroknak, majd ezek okainak felismerése és feloldásukra törekvés. Az irodalmi művek szereplőinek magatartásában érzékelhető manipulációs szándékok felismerése. A szereplők testbeszédének (nem nyelvi kifejezőeszközeinek) értelmezése a színpad és a film világában.

Szövegértés

A szöveg makro- és mikroszerkezetének, az egész és rész viszonyának vizsgálata szakmai-tudományos, publicisztikai és szépirodalmi művekben. Az olvasott szépirodalmi szövegek szó szerinti és a kommunikációs helyzetből, illetve a szöveg sajátos szervezettségéből adódó többletjelentéseinek tudatos megkülönböztetése. Legalább egy mű elemző bemutatása során különböző műértelmezések összevetése egymással és az értelmezett művel.

Szövegalkotás

Kreatív gyakorlatok az „alkotótárs” helyzetéből, művek szereplőinek jellemzése egy másik szereplő nézőpontjából, jelenetek előadása hangnemváltással, egy-egy versszak írása kötött formában, befejezés-változatok alkotása, Új nézőpontból történetátírás, hiányzó szövegrészek beírása, szakaszok, illetve sorok rendjének újraalkotása. Szereplők - drámai szituációhoz kötődő - feltételezhető gondolatainak megfogalmazása. Rendezői utasítás írása egy-egy jelenethez: színpadkép, színpadi mozgás, díszlet, jelmez.

Tanulási képesség

Gyakorlottság a jegyzet- és vázlatkészítésben írott szövegről, előadásról. Irodalmi és köznapi témákban ismeretterjesztő, értekező szövegek feldolgozása, az adatok rendszerezése önállóan vagy csoportmunkával. Az iskolában tanult anyag kibővítése önálló könyvtári kutatással, különböző típusú dokumentumok (könyv, folyóirat, video, multimédia, CD) kiválasztása, értékelése és felhasználása megadott vagy választott témában.

Az irodalom és az olvasó kapcsolata

Az irodalom, mint valóságmodell és teremtett világ. Néhány példa ismerete a jelentés és a hatás történeti feltételezettségéről és változásairól, a befogadás és a jelentésadás történetiségéből. Tapasztalatszerzés az európai és a magyar irodalom két nagy forrásának, a görög-római antikvitásnak és a Bibliának utóéletéről, hatásáról, a közös hagyományban utalási rendszerként való továbbéléséről. Bizonyos toposzok, archetípusok, vándormotívumok fölismerése, a tanult művek motivikus kontextusban való elhelyezése (például évszakok, sziget, hegy, kert, tűz, utazás).

Irodalmi kifejezésformák

Epikai művekben az idő- és eseményszerkezet fölismerése; a cselekményszálak szétválasztása több szálon futó cselekmény esetében; eseményszerkezet és szövegszerkezet (fabula és szüzsé) viszonyának vizsgálata. A szerző, az elbeszélő és a szereplők megkülönböztetése, a nézőpontok érzékelése, az elbeszélő nézőpont, a beszédhelyzet (látókör) azonosítása és funkciójának értelmezése az olvasott művekben. Az előreutalások és késleltetések

fölismerése, szerepük megfogalmazása. A leírások funkciójának értelmezése, a jellemzés eszközeinek azonosítása. Lírai művekben a költő életrajzi alakjának és a versben megszólaló "én"-nek megkülönböztetése. A vers beszédhelyzetének, a megszólító és megszólított viszonyának bemutatása. A lírai kompozíció néhány meghatározó elemének (például beszédhelyzet, időszerkezet, logikai szerkezet, refrén) azonosítása. A lírai költemény hangnemének, műfajának, verstípusának megnevezése. A versritmus és a rímelés jellegének és hangulati hatásának, valamint néhány alapvető versformának ismerete; a tanult művekben a szöveghangzás szerepének fölismerése. A dráma műnemének, sajátosságainak meghatározása; a cselekmény elemeinek és szerkezetének bemutatása; szövegtípusok azonosítása a drámában. Idő-, tér- és cselekménykezelés fölismerése a tanult drámákban; párhuzamos jelenetek, az epikai és drámai cselekményszervezés és az időkezelés összevetése. A tragédia, a tragikus hős meghatározása, jellemzése. A drámai konfliktus, az akció és dikció, az írott mű és az előadás viszonyának bemutatása. A dráma és a színház kapcsolatának, kölcsönhatásának jellemzése az európai színház- és színjátszástörténet néhány nagy korszakában. Irodalmi és művelődéstörténeti ismeretek alapján tájékozódás az irodalom kronológiájában és földrajzában. Az olvasott művek elhelyezése a korban, néhány fontos részlet földézése az alkotók életrajzából. Korokhoz kötődő témák, problémák meglátása a tanult irodalmi művek és értekező prózai alkotásokban. Egy-egy irodalmi mű fogadtatásának ismerete a saját korában, jelentősége az utókor szemében. Kapcsolatok fölismerése az európai irodalom kezdetei és későbbi magyar irodalmi alkotások között. Kortársi kapcsolatok, az irodalom és más művészeti ágak közti összefüggések fölfedezése a tárgyalt művekben.

Ítéloképesség, erkölcsi és esztétikai érzékenység

Az irodalom önmegértést, önértelmezést elősegítő funkciójáról való tapasztalat felhasználása. A művekben megjelenő emberi szerepek, csoportnormák és értékek fölismerése és azonosítása. Az eltérő és egymással szembeesülő igazságok, egyazon kérdésre adott különböző magatartásválaszok jellemzése. Állásfoglalás írása a mű egy szereplőjének vagy egészének értékrendjéről. Értelmezések tételmondatainak kiemelése, alátámasztása vagy cáfolata saját érvekkel.

Témakörök

Szerző- mű- befogadó
Beavatás
Eposzok régen és ma
A Biblia és az irodalom
Konfliktusos drámák
Ars poeticák
Anekdotikus hagyományunk
Korszak, korstílus, stílusirány

Tartalmak:

- Irodalomelméleti és irodalomtörténeti alapfogalmak, az irodalom kialakulása, kifejezésformái, a műértelmezés eszközei és lehetőségei. Zolnay Vilmos: A művészetek eredete, Friedrich Hölderlin: Az élet fele.
- Beavatás, felnőtté válás, szocializáció – A beavatás során feltáruló világ törvényei, szerepek és normák. Szereplők, problémák, konfliktusok, elbeszélői nézőpontok azonosítása szépirodalmi szövegekben Ismétlések és ellentétpárok jelentéseinek felismerése. A szituációs kontextus szerepének értelmezése a deiktikus nyelvi elemek segítségével. A cselekvés kontextusának értelmezése az alapvető beszédaktusok

segítségével. Történetek más nézőpontból való elmondása, átírása, szóbeli prezentáció készítése ismertető szöveg alapján. Mitológiai enciklopédia, Kosztolányi Dezső: A kulcs, Móricz: Az isten háta mögött (részlet), Shakespeare: Rómeó és Júlia (részlet), Ernest Hemingway: Indián tábor, Sylvia Plath: Beavatás, Sánta Ferenc: Emberavatás, Bodor Ádám: Egy rossz kinézésű ember (részlet), Oravecz Imre: Beavatás, Kertész Imre: Sorstalanság (részlet).

- Az eposzok emberképe, hőstípusai (az utazó hős, az apját kereső hős, a szerelmes hősnő stb.). Művek párbeszéde. Az eposz konvenciókincse. Információk keresése verses szövegekben. A hexameter mint a magyar nyelvhez könnyen alkalmazkodó forma. Paródiák alkotása irodalmi és nem irodalmi szövegekhez. Eposzindítások (propozíciók): Íliász (I. 1-12.); Odüsszeia (I. 1-10.); Aeneis (I. 1-11.); Szigeti veszedelem (I. 1-6. Versszak); Csokonai: Dorottya (bevezetés); Toldi (Előhang); A homéroszi eposzok, a trójai mondakör, Iliász, Odüsszeia-választott részletek; Szabó Árpád: Odüsszeusz kalandjai (részlet); Dante: Isteni színjáték, 26. ének: Odysseus utolsó utazása, Jókai: Az arany ember (részlet).
- A Bibliának mint az európai kultúra legalapvetőbb kódjának bemutatása: egy szöveg különféle vallások, világnézetek, olvasatok és korok kereszteződésében. A Biblia műfaji sokszínűsége – példák a továbbélő hagyományra néhány történet, motívum és műfaj utóéletéből. A háttérismeretek szerepe a bibliai szövegek megértésében. A szövegfajták mint megér(tet)ési módok: utasítások, elbeszélések és leírások, meggyőzés és véleménynyilvánítás. Archaikus utasító, elbeszélő-leíró és meggyőző-véleménynyilvánító szövegek modernizáló átírása
- Történetek az Ó- és az Újszövetségből, zsoltárok és zsoltárparafrázisok, Ady: A Sion-hegy alatt, Babits: Jónás imája, Karinthy: Barabbás, Bodor Ádám: Kikötő, este, József Attila: Csöndes estéli zsoltár, Pilinszky: Harmadnapon, Szilágyi Ákos: Zsoltárocska.
- Rend és lázadás, a hatalomhoz való viszony különböző stratégiái. A tragédia, a drámai konfliktus, a konfliktusos dráma. Véleménynyilvánítás és érvelés különbsége, érvtípusok. Érvelés szóban és írásban, vádbeszéd, védőbeszéd. Szophoklész: Antigoné, Oidipusz király, Shakespeare: Rómeó és Júlia.
- Költő, szerep, szerepvállalás, vátesz, hitvallás, tanító költészet. Az írás-költés mint szakma. A fogalom tágabb és szűkebb jelentései A mű mint alkotás, csinálmány, készítmény. A művész mint poeta doctus és mint zseni. A művész és/vagy művének kultusza. A művészek és stílusok egymáshoz való viszonya. A műfaj és az abba tartozó szövegek közötti viszony. A mű és a reprezentált irányzat, törekvés viszonya Tartalom és forma viszonya egy olyan műfaj esetében, ahol a tartalom maga a formálás mikéntjére vonatkozik. Az érvelő szerkezet vizsgálata lírai, illetőleg verses művekben: tételek és érvek, tételek és példák viszonya. Ars poeticák összehasonlító elemzése rövid értekezésben. Nem költői, hanem emberi vagy szakmai (diák-) sportolói vagy hobby- „ars poeticák”, hitvallások megfogalmazása. Horatius: Ars poetica (részletek), Zrínyi Miklós: Nem írom pennával, Vörösmarty: A vén cigány, Petőfi Sándor: A természet vadvirága, Arany János: Letésem a lantot, Babits: A gazda bekeríti házát, Cigány a siralomházban, Pilinszky János: Címerem, Nemes Nagy Ágnes: Mesterségemhez.
- Az anekdotához társított (kedélyes, lekerekítő) szemléletmód és „világnézet” bemutatása; az anekdotahős kellékei. Az anekdota jellemzőinek és a tanult művek anekdotikus vonásainak, illetve anekdotikus részleteinek felismerése, az anekdotikus rész és a cselekmény-egész viszonyának vizsgálata. Az előbeszéd imitációja az írott szövegben. Az anekdota egyszerű történetté rontása (sűrítése); történet anekdotikussá

formálása. Tóth Béla: A magyar anekdotakincs (részletek), Mikes Kelemen: Törökországi levelek (részletek), Móra: A gyevi törvény, Krúdy: Jellegzetes úriember a keresztanyám falujából, Kosztolányi: Április bolondja.

- Az egyes korstílusokra, stílusirányzatokra jellemző stílusjegyek. Stílus, stílusjegy. Világlátás és stílus összefüggése, a nyelvi és ábrázolásbeli kódok változása. Konvenció és eltérés a konvenciótól. A szövegek régiségének tapasztalata, a nyelv változó volta. Stílusimitációk fél-reproduktív feladatokban.

Fogalmak

műnem, epika, líra, dráma, műfaj, szóképek, alakzatok, toposz, archetípus, rítus, novella, értelmezés, implicit tartalom, kritika, nézőpont, beszédhelyzet, kontextus, előítélet, attitűd, beavatás, eposz, eposzi kellékek, metrikus verselés (verslábak, hexameter), kánon, apokrif, apostol, genezis, exodus, parabola (példázat), zsoltár, himnusz, parafrázis, intertextualitás, tragédia, komédia, tragikum, komikum, konfliktus, tragikus hős, tragikus vétség, hübrisz, katarzis, világrend, konfliktusos dráma, színjátszás, érv, ars poetica, magánmitológia, anekdota, korstílus, stílusirányzat, stílustendencia, stílusjegy

A továbbhaladás feltételei

Kellő tempójú, olvasható írás, a szöveg megértését biztosító olvasás, felolvasás. A kommunikációs helyzetnek megfelelő nyelvhasználat. A címzettnek, a témának, a beszédhelyzetnek megfelelő fogalmazás. A tömegkommunikáció gyakori műfajairól, eszközeikről és hatásukról szerzett alapvető ismeretek birtokában véleményalkotás, kritikus magatartás befogadásukban. Az irodalom és az olvasó kapcsolatában a sajátos kommunikációs viszony fölismerése.

Jártasság szövegelemző eljárásokban: a tételmondat kiemelése, tömörítés megadott terjedelemben, szövegfeldolgozás megadott kérdések alapján. A szöveg szerkezetének, témahálózatának fölismerése. Az olvasott szépirodalmi szövegek szó szerinti és többletjelentésének megkülönböztetése. A szövegfonetikai eszközök szerepének fölismerése a szövegek értelmezésében. Szabatos, világos fogalmazás: a kommunikációs helyzetnek megfelelő szövegfelépítés, a művek szereplőinek jellemzése egy másik szereplő nézőpontjából.

Epikai, drámai, lírai formák és a tanult műfajok azonosítása. Az epikai művekben a szereplők és a köztük levő viszony jellemzése, a drámai művekben az idő-, tér- és cselekményszerkezet bemutatása. A szerző, az elbeszélő és a szereplők megkülönböztetése, az elbeszélői nézőpont, a beszédhelyzet értelmezése. A lírai kompozíció néhány meghatározó elemének (beszédhelyzet, verselés, ismétlődés) megnevezése. Az ütemhangsúlyos és az időmértékes verselés megkülönböztetése, néhány alapvető versforma ismerete. Az olvasott művek elhelyezése a korban, néhány fontos részlet fölidézése az alkotók életrajzából. Kapcsolatok fölidézése az európai irodalom kezdetei és a későbbi magyar irodalmi alkotások között.

10. évfolyam Évi óraszám 111

Belépő tevékenységformák

Kulturált nyelvi magatartás

Az órai eszmecserékben és az irodalmi művekben meglévő álláspontok követése, a megértés visszaigazolása, a saját és az eltérő vélemény összevetése.

Szövegértés

A szövegelemzés módszereinek gazdagítása szövegtani, retorikai és irodalomtörténeti ismeretek bevonásával. Szövegek műfaji, tematikus, motivikus stb. kapcsolatainak és különbségének fölismerése és értelmezése. Különböző konfliktusokat reprezentáló szövegek megértése, stílussajátságaik fölismerése.

Irodalmi szövegek jelentésrétegeinek megkülönböztetése és e különbség megfogalmazása.

Szövegalkotás

Egyszerűbb értekezés készítése valamilyen eszmetörténeti, stílustörténeti vagy egy-egy korszak művészeti-irodalmi életére vonatkozó kérdéstről.

Önálló műelemzés készítése előre megadott szempontok szerint

Tanulási képesség

Az önálló adatgyűjtés módszereinek kiegészítése a könyvtári katalógusok, bibliográfiák használata mellett a számítógépes adatbázisokkal, az Internet kínálta lehetőségekkel. A megfelelő információk kiválasztása, rendszerezése, egyszerűbb bibliográfiai forrásjegyzék összeállítása. Az információ feldolgozás, az idézés technikai szabályainak és etikai normáinak ismerete és alkalmazása.

Az irodalom és az olvasó kapcsolata

Ismeretek szerzése és megfogalmazása a magyar és a világirodalom kiemelkedő alkotóiról, a szerző, a mű, az olvasó történetileg változó kapcsolatáról, az irodalom és az olvasóközönség történeti alakulásáról.

Néhány alapmű kortársi és utókori hatásának, olvasatainak önálló ismertetése.

A korabeli társművészetekkel való kapcsolatok, párhuzamok néhány alapvető példájának bemutatása.

Irodalmi kifejezésformák

Az újonnan szerzett ismeretek, fogalmak biztos alkalmazása a műértelmezésben. A tanult irodalomtörténeti korszakok és stílusirányzatok szemléleti és stílári sajátságainak bemutatása az elsajátított fogalmak alkalmazásával. Az olvasott művek elhelyezése különféle kontextusokban, például a magyar irodalom történetében, az alkotó életpályájában.

A tanult epikai, lírai és drámai művek jelentésének, erkölcsi tartalmának, esztétikai hatóelemeinek feltárása szövegelemző eljárásokkal, műfajelméleti ismeretek alkalmazásával.

Ítéloképesség, erkölcsi és esztétikai érzékenység

A tanult epikus és drámai művekben a szereplők rendszerének társadalmi és lélektani motivációjának bemutatása. A művek szereplőit vezérlő értéknek és viselkedési minták azonosítása. Az értékrend és a beszédmód összefüggéseinek vizsgálata.

Témakörök:

Az antikvitás irodalma
A középkor irodalma
A reneszánsz és a reformáció irodalma
A barokk irodalom Magyarországon
Klasszicizmus és felvilágosodás
Horatius Noster

Tartalmak

- Isteni és emberi akarat, egyén és közösség, sors és emberi tettek, döntések viszonya a homéroszi eposzokban, a görög tragédiában és az antik líra néhány kiemelkedő darabjában. A közösségi értékrend, annak képviselője és az azzal való szembefordulás. Az értékrend transzcendens és evilági legitimációja, a legitimációk elbizonytalanodása és az értékrend átalakulása. A különböző műnemek egy-egy reprezentatív alkotásának viszonya a mítoszokhoz. A görög tragédia szövegtagolása és cselekményszerkezete. A versek beszédhelyzetének, idő- és értékszerkezetének felismerése. Szapphó, Alkaios, Anakreón alkotásai, Catullus lírája, Vergilius művei, Horatius ódái.
- A középkort meghatározó szellemi-kulturális élet jellemzői, a korban megjelenő, szépirodalom körébe tartozó művek tárgyalása: himnusz, vallomás, legenda, lovagi epika, trubadúrköltészet, vágáns költészet. A különböző verses, lírai és prózai beszédmódok összehasonlítása, a himnuszos, zsoltáros beszédmód sajátosságainak megfogalmazása, a különbségek tudatosítása. Archaikus, tematikailag, nyelvileg a diákok nyelvi világától távol lévő szövegek értő megközelítése. Ez igen komoly feladat, egy-két kivételtől eltekintve csak régi szövegek kerülnek a foglalkozások középpontjába. A régi(es) szövegek mai nyelvivé alakítása. Szent Ágoston: Vallomások (részlet), Jacopone da Todi: Stabat Mater, Ómagyar Mária-siralom, legendák pl. Margit legenda, Szent Erzsébet legendája, Vogelweide: A hársfaágak..., Ó jaj, hogy eltűnt minden..., Dante: Isteni színjáték (részletek), Villon művei.
- A reneszánsz korszakot meghatározó szellemi-kulturális élet jellemzői, a korban megjelenő, szépirodalom körébe tartozó művek tárgyalása: a petrarkista szerelmi költészet és ennek hatása Balassi Bálint költészetére Az életöröm lírai életképekben is megfogalmazott jelentősége. A személyre szabott vallásosság megjelenése lírai művekben. A reneszánsz individualizmus s ezen keresztül szerep és személyiség viszonyának problematikusága. Petrarca: Ti szerencsés füvek..., Magamban, lassan, gondolkodva..., Pó, földi kérgem ...Boccaccio: Dekameron (részletek), Janus Pannonius művei, Balassi Bálint választott költeményei Shakespeare drámái, szonettjei.
- A barokk kori keresztény heroizmus világa, a hős és a tanú. A barokk eposz és a rokokó irodalmi levél. Memoár-irodalom. Régi verses elbeszélés olvasása, részletek feldolgozása az egész helyett. Jegyzetelés és kisebb szövegalkotási gyakorlatok mellett egy nagyobb lélegzetű önálló kutatómunka készítése. Pázmány Péter prédikációi (részletek), Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem, II. Rákóczi Ferenc: Vallomások (részletek), a kuruc kor költészete.
- A helyzet- és a jellemkomikum Molière komédiájában. A komikus sztereotípiák mögötti mélyebb lélektani problémák. Eszmék és irodalmiság kapcsolata a felvilágosodás érkező prózájában és a felvilágosodás hatása alatt álló lírikusok költészetében. A racionalizmus szűkebb és tágabb fölfogása. A racionalista emberkép

és határai, problematizálódásai. A *klasszicizmus* tiszta műfajai (óda, elégia, didaktikus leíró-elmélkedő vers, dal) és az *érzékenység* jegyében létrejövő műfaji ötvözetek. Stílusok (barokk, rokokó, klasszicizmus, érzékenység, neoklasszicizmus) együttélése és ötvöződése. Az antik versformák hatása Berzsenyinél, a népiesség jelentkezése Csokonainál. Értekező szövegek érvszerkezetének rekonstrukciója. Lírai szövegek tagolási szempontjainak (pl. leíró és elmélkedő részek, időjelölések, a kommunikációs helyzet, ill. funkció jelölései és módosulásai, a személyesség kifejezőmódjai, általánosítás és példa) mint szövegtagoló tényezőknek felismerése. Érvelés, összehasonlító elemzés, esszé; kreatív írás, részmegoldások szövegegészsé: kiselőadássá, esszévé formálása. Molière: Tartuffe, A fősvény, részletek az Enciklopédiából, Csokonai Vitéz Mihály: Az estve, Konstancinápoly, Tartózkodó kérelem, A Magánossághoz, A Tihanyi Ekhóhoz, A Reményhez, Batsányi János: A látó, Berzsenyi Dániel: Magyarokhoz I., Magyarokhoz II., A közelítő tél, Levéltöredék barátémhoz.

- Az én válasza a változó külvilágra: sztoicizmus és epikureizmus. Szereplők, művek párbeszéde, hagyományteremtés, korok és kultúrák kapcsolódása. Utánzás és utalás. Hasonlóság és kontraszt. Motívumtörténet, hatástörténet. „Kontrasztív intertextualitás” (szembeállító szövegköziség). Különböző jelentésrétegek feltárása, erkölcsi magatartásformák értelmezése, értelmezési lehetőségek. Önálló műértelmezés, művek összehasonlítása közösen kiválasztott szempontok alapján. Meggyőző-véleményalkotó, leíró-elbeszélő és utasító szövegek alkotása megadott szempontok alapján. Kerényi Károly: Horatius noster, Berzsenyi Dániel: Horác, Osztályrészem, Berzsenyi-értelmezések az Osztályrészemről (Részletek Horváth János, Makay Gusztáv, Mezei Márta, Merényi Oszkár, Szegedy-Maszák Mihály, Csetri Lajos, Szerb Antal és Németh László tanulmányaiból), Petőfi Sándor: Viseld egyformán...

Fogalmak

antikvitás, verstani alapfogalmak, anakreontika, egyházi és világi irodalom, prédikáció, legenda, himnusz, moralitás, mirákulum, misztériumjáték, passió, farce, haláltánc, trubadúr-líra, lovagregény, lovagi eposz, ballada, vágáns, reneszánsz, reformáció, petrarkizmus, szonett, balassi-strófa, clown, barokk eposz, kuruc-líra, rokokó, klasszicizmus, felvilágosodás, racionalizmus, empirizmus, szentimentalizmus, elégico-óda, komikus eposz, regénytípusok (kaland-, levél-, utazó-, tézis-), létösszegző vers, enciklopédia, műfajkeveredés, klasszikus strófászerkezetek: aszklépiadeszi, alkaioszi, szapphói, szimultán verselés, sztoicizmus, epikureizmus

Memoriter

Legalább öt vers, egy-egy 20-25 soros prózarészlet és két drámarészlet; az idézet célnak és szövegkörnyezetnek megfelelő alkalmazása szóban és írásban.

A továbbhaladás feltételei

Az érvelés alkalmazása irodalmi beszámolóiban. Definíció, magyarázat, egyszerűbb értekezés (kisértékezés) készítése. Az idézés szabályainak és etikai normáinak ismerete. Az órai eszmecserékben és az irodalmi művekben megjelenő álláspontok követése, az eltérő vélemények megértése, újrafogalmazása. A kifejezőmódok, stíluseszközök megfigyelése, értelmezése: a megbeszélte művek értelmezésének világos összefoglalása.

Tudásanyag megfogalmazása a magyar és a világirodalom kiemelkedő alkotóiról írásban. A tanult irodalomtörténeti korszakok és stílusirányzatok sajátosságainak bemutatása. A feldolgozott epikai, lírai és drámai művek jelentésének tárgyyszerű ismertetése.

11. évfolyam **Évi óraszám 111**

Belépő tevékenységformák

Kulturált nyelvi magatartás

Érvelés, önreflexióra és önkorrekcióna való törekvés. Érvelés: érvek felkutatása, rendszerezése, vélemény, állásfoglalás kialakítása, továbbfejlesztése, logikus gondolatmenet kialakítása. Törekvés a rendszeres önreflexióra és önkorrekcióna. Önbecslésen és mások megbecslésén alapuló együttműködés csoportos beszélgetésben, vitában.

Szövegértés

A tanuló legyen képes azonosítani és értelmezni a nyelvi megalkotottság néhány jellemzőjét lírai szövegekben (ismerje fel a lírai szövegek legjellemzőbb sajátosságait). Szó szerinti és metaforikus jelentések megkülönböztetése. A művek műfaji természetének megfelelő szövegfeldolgozási eljárások ismerete és alkalmazása; sorokba tördelés nélküli lírai szövegek felismerése. A mai nyelvhasználatól eltérő (rég, archaizáló) szövegek megértésében szerzett tapasztalatok bővítése. Különböző korstílusokat, stílusirányzatokat, nyelvi stílusrétegeket reprezentáló szövegek megismerése, sajátosságaik felismerése, értelmezése.

Szövegalkotás

Önálló – szépirodalmi és műértelmező – szövegalkotás. Felkészülés a nagyobb anyaggyűjtést, önálló munkát igénylő, terjedelmesebb szövegek írására. Hosszabb felkészülést igénylő esszé, pályázat, értekezés, műértelmezés megalkotásának gyakorlása.

Tanulási képesség

Verbális és nem verbális (hangzó és képi) információk célszerű gyűjtésének, rendszerezésének és felhasználásának gyakorlása. A könyvtárismeret bővítése, gyakorlása, múzeumi információk.

Az információ-felhasználás néhány további normájának megismerése, alkalmazása (pl. a források megjelölése, az idézés formai és etikai szabályai, jegyzetek készítése).

Az irodalom és az olvasó kapcsolata

Lírai és nem lírai verses műfajok megismerése és azonosítása, jellegzetességeik, tartalmi és formai sajátosságaik megértése.

Irodalmi kifejezésformák

A műfaji konvenció és az attól való eltérés jelentéshordozó szerepének bemutatása néhány művön. A stílusirányzat, a műfaj és az egyéni írói törekvés megmutatkozása a szereplők megalkotottságának módjában. Törekvés a közvetlenül adott jelentés árnyalására, általánosítására személyes tapasztalatok és más tanult irodalmi művek, megismert irodalmi konvenciók és elemzési technikák bevonásának segítségével. A jelentéstulajdonítás során kapcsolatkeresés az európai és a magyar irodalom nagy hagyományaival, kódjaival.

Ítéloképesség, erkölcsi és esztétikai érzékenység

A tanult epikus és drámai művekben a szereplők rendszerének társadalmi és lélektani motivációjának bemutatása.

A művek szereplőit vezérlő értéknek és viselkedési minták azonosítása.

Az értékrend és a beszédmód összefüggéseinek vizsgálata.

Témakörök

Irodalmi élet Magyarországon a felvilágosodás korában és a reformkorban
Eszmé és látomás a romantika irodalmában
Petőfi Sándor, Arany János, a romantika korának magyar szépprózája
Illúziók elvesztése – regényekben és drámákban
Bűnügyi történetek

Tartalmak

- Az irodalom, mint társadalomtörténeti jelenség. Bemutatása a magyar irodalom egy olyan jeles korszakának, ahol politikai közélet és irodalmi élet különösen erőteljesen fonódott össze. Retorika és irodalom. A magyar romantika sajátosságai. Romantikus költői szövegek és reformkori szónoki beszédek elemző megértése. Vád- és védőbeszéd, nyilvános beszéd alkotása és előadása. A szónoki beszéd megalkotása: invenció, diszpozíció, elokúció. Bessenyei György: Magyarország (részlet), Kármán József: A nemzet csinosodása (részlet), Kazinczy Ferenc: Nyelvrontók, Kölcsey Ferenc: Himnusz, Zrínyi dala; Huszt, Parainesis Kökcsey Kálmánhoz (részlet), Katona József: Bánk bán.
- Költői programok, eszmék és látomás a romantikus irodalomban. A romantika természetszemlélete, látvány és látomás: a romantikus képalkotás jellemzői, a romantikus teremtésetetika és eredetiség, szubjektivitás, szabadságeszmény, fejlődéselvű és ciklikus történelemfelfogás: történelmi tudat, nemzettudat és léttudat alakulástörténetének nyomon követése; műfaji konvenciótörténet (óda, drámai költemény, kétszintes dráma), mítoszteremtés. Olvasói reflexivitás: esszé, érvelés, összehasonlítás, kreatív írás. E:T:A. Hoffmann: Az arany virágcserep, Byron, Shelley, Keats versei, Victor Hugo munkássága (részlet), Goethe: Faust, Puskin: Jevgenyij Anyegin, Vörösmarty Mihály válogatott költeményei, Csongor és Tünde, Madách: Az ember tragédiája.
- Tematikus változatosság, a szabadságeszmény különböző megnyilvánulásai Petőfi költészetében. Romantikus beszédmód és költőszerepek Petőfi verseiben és Az apostolban. Arany epikája, lírája, balladája. A szereplíra sajátosságai Aranynál. A Jókai-regény és a Mikszáth-kispróza, a fikcióalkotás néhány jellegzetes témája a magyar romantika korában. Vezérmotívumok, motívumhálók Jókai és Mikszáth olvasott műveiben. A cselekményszövés, a tér- és időkezelés, a jellemformálás, az ember- és világkép, a milióteremtés sajátosságai Jókainál és Mikszáthnál. Az elbeszélői hang, szerep és a nézőpontok jellegzetességeinek vizsgálata. Olvasói reflexivitás: esszé, értekezés, érvelés, összehasonlítás, kreatív írás. Önálló kutatómunka, motívumelemzés. Petőfi Sándor: Kiskunság, A pusztán télen, Minek nevezzelek?, szeptember végén, Beszél a fákkal a bús őszi szél, Az apostol, Jellemző műfajok Arany János életművében, 8-10 ballada, Toldi estéje, levelezése Petőfivel, Jókai Mór: Az arany ember, Mikszáth Kálmán: Részletek A jó palócok elbeszéléskötetből, Beszterce ostroma.
- Képmutatás és öncsalás az érvényesülés érdekében. Tisztesség és érvényesülés, boldogság és boldogulás. Hazugságok és az igazságok relativitása. Cselekmény és jellemek összefüggése a realista regényben. A dráma küzdelme a epikus, illetve a prózai életanyaggal: az analitikus dráma és a csehovi dráma. Szimbolikussá, metaforikussá töltődő ismétlődő motívumok azonosítása és értelmezése. A francia

regény:Stendhal, Balzac, Zola egy választott műve, Gogol: A köpönyeg, Tolsztoj: Ivan Iljics halála, Csehov drámái, A csinovnyik halála.

- A bűn elkövetése, felderítése, oknyomozás, az indítékok feltárása; erkölcsi és jogi megítélés. Azonos téma, eltérő szöveghagyományok, a szépirodalom és a populáris irodalom műfaji hagyományai, téma és forma összefüggéseinek vizsgálata. Az előreutalások és a késleltetések felismerése, funkciójuk megfogalmazása. Ok-okozati kapcsolatok szerepe, az információvisszatartás, információadagolás megfigyelése. A szövegkohézió biztosításának pragmatikai, grammatikai és jelentésbeli kapcsolóelemei. Arany János: Ágnes asszony, Vörös Rébék, E. A. Poe: A Morgue utcai kettős gyilkosság, Móricz Zsigmond: Barbárok; Szegény emberek, Csáth Géza: A kis Emma, Kosztolányi Dezső: Édes Anna, Németh László: Iszony.

Fogalmak

romantika, zseni, vátesz, hasonmás, emberiségköltemény, modern ballada, pozitívizmus, realizmus, naturalizmus, prózapoétikai és narratológiai alapfogalmak, karrierregény, drámaiatlan dráma, etika, erkölcs, bűn.

Memoriter

Teljes művek és részletek szöveghű felidézése (legalább öt vers a tanultakból, egy-egy 20-25 soros epikai és drámarészlet); az idézetek célnak és szöveggörnyezetnek megfelelő alkalmazása szóban és írásban.

A továbbhaladás feltételei

Tájékozottság a különféle beszédhelyzetek megítélésében; megfelelő stílus és magatartás váratlan, új kommunikációs helyzetben is.

19. századi szépirodalmi és egyéb művek olvasásában, megbeszélésében önálló vélemény kialakítása, indoklása.

Lényegre törő, világos felépítésű közlés a tájékoztató, érvelő, meggyőző, vitázó közlésformában. A mindennapi élet problémáiról, irodalmi, művészeti élményekről vélemény kifejtése szóban és írásban, különféle műfajokban: kommentár, ajánlás, kisértkezés. Szövegformálási, -szerkesztési, stilisztikai és helyesírási hibák önálló javítása. A hosszabb fölkészülést igénylő szóbeli és írásbeli feladatok megoldásához önálló könyvtári munka, megadott vagy önállóan kialakított szempontokat követő anyaggyűjtés, az információfeldolgozás szabályainak megtartásával.

Adott szempontú műelemzés készítése közösen fel nem dolgozott kisépikai és lírai alkotásról. Nagypikai és drámai művek szóbeli és írásbeli bemutatása. Művek összehasonlítása adott tematikai, poétikai szempontok követésével. Jellemző hóstípusok, jellegzetes konfliktushelyzetek bemutatása, értelmezése.

12. évfolyam Évi óraszám 111

Belépő tevékenységek

Kulturált nyelvi magatartás

Kommunikatív szempontok tudatos alkalmazása a különféle szövegek elemzésében, értékelésében: a kommunikációs funkció, előfeltevések, tudáskeret, pragmatikai jelentés stb. megítélésében. Az irodalom létformáját figyelembe vevő olvasói magatartás, érzelmi és értelmi érvekkel alátámasztott véleményformálás, a vélemény tárgyyszerű megfogalmazása.

Szövegértés

Az irodalomtörténeti tanulmányok alapján az olvasott irodalmi és nem irodalmi művek társadalmi-történelmi háttérének és a szöveg jelentésének önálló feltárása, megvitatása. Egyszerűbb irodalomelméleti, nyelvészeti szakszövegek olvasása, feldolgozása, annak alkalmazása, hogyan hat egymásra a szöveg és az olvasó világismerete (előzetes tudása, élettapasztalata, érzelmei, képzei).

A jelen irodalmi szövegek befogadásában, megértésében nyitottság a szokatlan szerkezetű, nyelvhasználatú művek, a magyar és az európai szöveghagyományt újraíró, újraértelmező művek befogadása iránt.

Szövegalkotás

Gyakorlottság az értekezés és esszé írásában, megfelelő helyesírással, nyelvhelyességgel szabatos és egyéni stílusban.

Az irodalmi és más olvasmányok széles választékát magában foglaló tájékozottság és személyes érintettség kifejezése a műfajnak, a témának, a címzettnek megfelelően szóban és írásban.

Tanulási képesség

Önálló tájékozódás a kortárs irodalmi nyilvánosságban, például antológiákban, az irodalmi ismeretterjesztés (könyvajánlás, könyvismertetés) műfajaiban, a televíziós, a filmes adaptáció néhány kérdésében. Tematikus tájékozódás nyomtatott és elektronikus ismeretterjesztő információforrásokban (például irodalmi adatbázisok, CD-ROM, magyar elektronikus könyvtár)

Irodalmi kifejezésformák

Műnemek, poétikai stb. fogalmak változó jelentésének megfigyelése, bizonyítása a műnek, témának és a kontextusnak megfelelő alkalmazással.

Különböző korokban keletkezett alkotások tematikai, poétikai szempontú összevetése, történeti változásainak vizsgálata.

Világszemlélet, filozófia, magatartásforma koronkénti meghatározottságai és művészi megjelenései: legalább egy korszak két művészeti ágának, tematikus és kifejezőmódbeli sajátosságainak összehasonlítása.

Irodalmi műveltség, ítéloképesség, erkölcsi érzékenység és tudatosság

Életművek, szerzői portrék ismeretének bizonyítása.

Néhány szerző (például Kosztolányi Dezső, Babits Mihály) utóéletének, hatásának megfigyelése az irodalmi hagyományban, a kortárs irodalomban, művészetben.

Jellegzetes tendenciák, magatartásformák megfigyelése, megvitatása a közelmúlt és a jelenkor problémáinak megjelenítésében.

A magyar irodalom korszakainak főbb jellemzői: tények és példák az olvasott művekből. Alapvető kronológiai és irodalmi topográfiai tájékozottság.

Törekvés a kortárs kultúrában való önálló tájékozódásra. Tájékozódás a régió, a település kulturális, irodalmi hagyományaiban a helyi kulturaközvetítő intézmények körében.

A szórakoztató irodalom vonzerejének és csapdáinak megfigyelése, értelmezése, tipikus műfajainak, helyzeteinek, motívumainak bemutatása.

Témakörök

A modernség kezdetei a világirodalomban

A csavargó alakja a művészetben

Nyugat és környezete

Ady Endre

Babits Mihály költészetéből

Mélyfúrás: Kosztolányi, a lírikus és a prózaíró

A modern magyar széppróza

Az avantgárd – Kassák

A modern világirodalom néhány meghatározó alkotása

A modern magyar dráma

Tartalmak

- A modernség fogalma, eszmei háttere, stílusirányzatai. Költői önértelmezés, valamint poétikai megoldások a modern lírában. A francia szimbolizmus. A polifonikus regény és a dialogikusság narratopoétikai fogalmának tisztázása és értelmezése. A dráma fontosabb kommunikációs helyzeteinek, szerkezeti elemeinek és értéktartalmainak azonosítása és a köztük levő összefüggések feltárása. Olvasói reflexivitás: összehasonlító elemzés, esszé, tanult szempontok alkalmazása: értekezés. Baudelaire, Verlaine, Rimbaud költészete, Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés, Ibsen. A vadkacsa, Vajda János költészete.
- A társadalom perifériáján élés, a be nem illeszkedés, kívülállás vagy kizártság problémája; a szabadság értelmezési lehetőségei. Toposvizsgálat (archetípus, motívum). Hasonló téma eltérő hangnemben, műfajban, korban való megjelenítésének stilisztikai és szövegtani következményei. Az értékelés bizonyosságát vagy bizonytalanságát kifejező nyelvi tényezők azonosítása. Eltérő beszédhelyzetben és eltérő értékelési pozícióból való átalakítása az olvasott szövegeknek. Faludy: Ballada a senki fiáról, Rimbaud: Kóborlásaim, József Attila: Tiszta szívvel Radnóti: Sem emlék, sem varázslat, Kassák Lajos: Csavargók, alkotók (részlet), Egy ember élete (részlet).
- Tematikai és műfaji változatosság (szépirodalmi és publicisztikai szövegek) a Nyugat meghatározó szerzőitől. Romantikus költőszerpek és beszédmód továbbélése Ady költészetében. Juhász Gyula, Tóth Árpád lírája. Karinthy munkássága. Publicisztikai (és részben tudományos) műfajok műfaji kódjainak működtetése, a műfaji sajátosságok felismerése, értelmezése és alkotó alkalmazása; tematikus és poétikai hasonlóságok és különbségek azonosítása és értelmezése, interpretációs stratégiák alkalmazása, elsajátítása; összehasonlító elemzések. Olvasói reflexivitás: esszé, ajánlólevél, összehasonlítás, kreatív írás.
- Tematikus és motivikus változatosság Ady költészetében, alaptémák, a témák bővülése, alakulása az életműben. Hagyomány és újítás. Az Ady-költészet mint a magyar utóromantikus líra folytatása és lezárása és mint a modern líra korszerű

szemléletformáihoz kapcsolódó opus, kitekintéssel arra a szemléleti fordulatra, amellyel költészete hozzájárult a magyar lírának az 1920-as években bekövetkezett fordulatához. A szubjektumfelfogás, az én-pozicionálásnak, a kijelentő és a kérdező beszédmódnak nyelvi eszközei; képi (szecessziós-szimbolista) és fogalmi versnyelv. Önálló szempontállítás, kérdésfeltevés, összehasonlítás, érvelés. Ady lírája.

- A Babits-életmű tematikus változásai és ezek összefüggése. A tematikai változások mellett megfigyelhető poétikai állandóság a versek szerkesztésében és a versmondattan alakításában. A hagyomány és az újítás megjelenési formái Babitsnál. A tárgyias lírai beszédmód jellemzői; a szecessziós-szimbolista versnyelv sajátosságai; esszéreszletek értelmezése. Önálló szempontállítás, kérdésfeltevés, összehasonlítás, érvelés. Babits Mihály alkotói korszakai, témái, legalább nyolc mű, köztük a Jónás könyve, továbbá egy esszé vagy tanulmány.
- A szerepjátszás, mint életbölcselet Kosztolányi művészetében. Egyazon szerző lírai és prózaepikai stílusának összevetése. Vers és próza éles kettőssége. A metaforikusság eltérő típusai és funkciója lírában és prózában. Kosztolányi Dezső lírája, novellisztikája, regényei.
- Az ember tudattalan vágyainak, lelki folyamatainak megjelenítése. Az én-elbeszélések változatai (emlékirat, önéletrajz, én-regény), a tudatnak, illetve az én és a másik viszonyának ábrázolási lehetőségei a modern magyar novellákban és regényekben. Csáth, Gozsdu, Tömörkény, Petelei, Krúdy, Mészöly, Örkény, Mándy műveiből.
- Az avantgárd korszakot meghatározó szellemi, kulturális élet jellemzői, a mindennapok társadalmi, politikai kérdéseinek irodalmi közegbe emelése. Kassák korai ars poétikájának világirodalmi gyökerekbe helyezése, a lírai önéletrajz egy-egy részletének értő befogadása. A szabad, képzettársításos szövegek értő megközelítése. A fejezet arra fókuszál, hogy a régi(es) szövegek mai nyelvivé tételét szorgalmazza. Művek az európai és magyar avantgárd irányzataiból (Apollinaire, Kassák, Brecht).
- A modern és késő modern európai regény, líra és dráma néhány változata. Egészében olvasott szövegeken keresztül modern elbeszélői eljárások, prózapoétikai sajátosságok felvillantása. Átfogó tájékoztató irányok a késő modernitás lírájának nyelvfelfogásával kapcsolatban és a rilkei nyelvi transzcendencia eseményszerűsége. A nézői aktivitást speciális módokon játékba hozó epikus és abszurd színház világképmo­delljeivel és dramaturgiai dinamikájával való ismerkedés. Modern elbeszélői eljárások, költészetpoétikai jelenségek, drámapoétikai formák. Modern és késő modern szövegek értő olvasása. Önálló szempontállítás, kérdésfeltevés, összehasonlítás, érvelés, esszéírás. Thomas Mann: Mario és a varázsló, Kafka: Az átváltozás, Hemingway: Az öreg halász és a tenger, Bulgakov egy választott műve, Camus, Golding egy választott műve, Garcia Marquez, Szolzsenyicin választott művei, ill. részletek. R. M. Rilke: A labda, Archaikus Apolló-torzó, Beckett: Godot-ra várva
- Szituáció, hatalom, motiváció és cselekvés Örkény István Tóték c. drámájában. A manipuláció pszichológiai eszközei. A naturalista valóságelv fellazulása, a közép-európai groteszk és az abszurd. Drámainterpretációs stratégiák alkalmazása, differenciált, kritikus viszonyulás. Rövidebb, kritikai attitűdöt igénylő szövegek megalkotása.

Fogalmak

klasszikus modernség, pozitívizmus, létfilozófiák, objektív idő, szubjektív idő, impresszionizmus, szimbolizmus, szecesszió, hangulatlíra, polifonikus regény, belső táj, külső táj, allegorikusság, szimbolikusság, tárgyiasság, futurizmus, expresszionizmus, szürrealizmus, aktivizmus, képvers, abszurd színház, groteszk, egzisztencializmus, nézőpont.

Memoriter

Teljes művek és részletek szöveghű felidézése. (Legalább 5 vers és egy-egy 20-25 soros epikai és drámarészlet.) Az idézetek célnak és szöveggörnyezetnek megfelelő alkalmazása.

A továbbhaladás feltételei

A megértést biztosító olvasni tudás; törekvés a rendezett, olvasható írásképre, megfelelő helyesírásra minden írásbeli munkában. Új szakmai, publicisztikai, gyakorlati szövegek megértése. Világos felépítésű, szabatos szöveg alkotása a mindennapi élet problémáiról, irodalmi élményekről szóban és írásban.

A könyvtár lehetőségeinek felhasználása önálló feladatok megoldásához: szakszerű anyaggyűjtés, -feldolgozás, idézés. Az olvasott irodalmi és nem irodalmi művek társadalmi-történelmi háttérének és a szöveg jelentésének értelmezés.

13. évfolyam Évi óraszám 96

Belépő tevékenységek

Kulturált nyelvi magatartás

A megadott irodalmi művek elemzésén keresztül a huszadik század olykor formabontó, de mégis hagyományokra építő irodalmi nyelvének, kifejezőmódjának megismerése, ezáltal a művek megértését, „dekódolását” lehetővé tevő képességek fejlesztése.

Az irodalmi művek komplex, értő befogadása és elemzése oly módon, amely lehetővé teszi, az adott irodalmi mű tárgyszerű és szakmai szempontokat érvényesítő elemzését.

Az irodalom közvetítésével közelebb jutás más helyzetekhez, sorsokhoz, világnézetekhez, a másság megismerésének igénye az intertextualitáson át.

Szövegértés

Kritikai érzék különféle műfajú és témájú szövegek magvasságának, koherenciájának, szerkezeti és stiláris minőségének mérlegelő értékelésére. Az irodalom megőrzője a magyar nemzeti kultúrának, szerves része történelmünk folyamatának. Másrészt az irodalom hordozója és közvetítője mindazoknak az értékeknek, amelyet az emberiség létrehozott. Az irodalmi művek közvetítésével a tanulók megismerkednek különböző életformákkal, magatartásokkal, gondolatokkal, melyek későbbi életük alakulására kihatással lehetnek.

Szövegalkotás

Adott vagy önállóan megnevezett probléma többoldalú megközelítése, feldolgozása a tárgyalási szempontok sokfélesége közötti mérlegelés, a döntés indoklása.

Értő, ugyanakkor kreatív módon tudjanak a huszadik század alkotásaihoz fordulni. Legyenek képesek felfedni és megérteni a művek háttérében álló szubjektív világképet, értelmezni és befogadni ennek alapján a közölt aktuális tartalmakat. Mozi, tévé, videó – a közvetítő közeg szerepének a megértése; egy irodalmi szöveg és filmváltozatának az összehasonlítása: az értelmezés értelmezése. Összegző, elemző megközelítés azon műveknél, melyeket tematikájuk, cselekményük és a tartalmuk köt össze, de különböző forma, kidolgozottság és világkép jellemzi őket.

Tanulási képességek

A továbbtanulásra való fölkészülésként egyéni kutatómunka alapján nagyobb lélegzetű dolgozat megírása: a könyvtárhasználat, szakszerű anyaggyűjtés, rendezés, kidolgozás, forrásjelölés tudásanyagának hasznosításával.

Önálló tájékozódás a kortárs irodalmi nyilvánosságban, például antológiákban, az irodalmi ismeretterjesztés (könyvajánlás, könyvismertetés) műfajaiban, a televíziós, a filmes adaptáció néhány kérdésében. Tematikus tájékozódás nyomtatott és elektronikus ismeretterjesztő információforrásokban (például irodalmi adatbázisok, CD-ROM, magyar elektronikus könyvtár)

Irodalmi kifejezésformák

Az olvasott művekben a téma, a kompozíció, a nyelvhasználat, a motívumok összefüggései; a szépirodalom nyelvének megváltozását jelző jelenségek megfigyelése.

Az elemzési jártasság fokozatos bővítése a tanult szövegtani, jelentéstani, stilisztikai, retorikai ismeretekkel. A drámai funkciók felbomlásának, a műfaji, műnemi határok átlépésének megfigyelése és értelmezése 20. századi drámákban

Irodalmi műveltség, ítélőképesség, erkölcsi érzékenység és tudatosság

Művelődéstörténeti, irodalomtörténeti és művészettörténeti ismeretek, alkotói életpályák komplex megközelítése. Esztétikai, műfajelméleti, poétikai, stilisztikai, verstani fogalmak ismerete és az adott művekre való vonatkoztatása az adott társadalmi korban.

Történeti, tematikai, motívikus és kompozícióbeli ismeretek alkotó módon való felhasználása. Különböző korokban keletkezett alkotások tematikai, poétikai szempontú összevetése, történeti változásainak vizsgálata. A meglévő irodalmi ismeretek, olvasói tapasztalat rendszerezése, új összefüggések teremtése

Világszemlélet, filozófia, magatartásforma koronkénti meghatározottságai és művészi megjelenései: legalább egy korszak két művészeti ágának, tematikus és kifejezőmódbeli sajátosságainak összehasonlítása.

Témakörök

József Attila és Radnóti Miklós lírája

Irányok és művek a modern és késő modern magyar lírából

Irányok és művek a közelmúlt magyar lírájából és epikájából

Irodalom és határterületei

Tartalmak

- A későmodern én- és világtapasztalat (az egészelvűség fenntarthatatlansága, a személyiség osztottságának tapasztalata) változatai József Attila lírájában. Személyiség-, én-felfogás és én-konstrukciók: az én megalkotásának módozatai, önéletrajzi narratívák; a költészet, mint a világ elrendezésének, a lét megértésének, értelmezésének lehetősége. A történelem és az én katartikus ütközése, idill és haláltudat Radnóti költészetében. Összehasonlító elemzés: egy vers és újraírásai, egy pályaszakasz adott szempontú, elemző bemutatása, több szöveg együttes, rendszerező értelmezésével.
- Poétikai változatosság, a témák bővülése, átrendeződése a modern és a kléső modern magyar lírában. Hagyomány és újítás. Kitekintés arra a szemléleti fordulatra, amellyel e korszak egyes életművei (Füst, Szabó, Weöres, Pilinszky, Nemes Nagy, Kálnoky) hozzájárultak a késő modern magyar líra radikális poétikai újításaihoz. A szubjektumfelfogás, dialogikus és monologikus viszonyok, a tárgyiasság különböző típusainak nyelvi eljárásai, tradíció-affirmációs és -dekonstrukciós folyamatok nyelvi megformálása. Önálló szempontállítás, kérdésfeltevés, összehasonlítás, érvelés.
- A kulturális tradícióhoz való viszony alapvető ambivalenciája. A tapasztalat visszanyerésének, esztétikai megteremtésének módja az én-elbeszélés és az Auschwitz-tapasztalat újfajta összekapcsolása révén. Az idegenség, a másság mint tapasztalatra nyitott létmód: az értelmezési keretek és a tapasztalat viszonya. A dezillúzió és a kiszolgáltatottság mint történeti és mint mitikus tapasztalat. A nyelv lehetőségei a megismerésben és a kifejezésben. A személyiség határainak posztmodern újrarajzolása. A múlt újraalkothatósága, megszólaltathatósága, egy az emlékek és az emlékező önazonosságát, az emlékek uraként birtokba vehető személyiségét kikezdő emlékezés színrevitele. Az utalás és rájátszás kiemelt szerepe az értelmezésben (intertextualitás, kulturális kódok). A tudástól megfosztott beszéd ironikus jelentésteremtő funkciója a Sorstalanságban. A hiány, az elhallgatás, a nyelvi játék és az ironia Tandorinál. Megfejtő-dekódoló olvasási kódok felváltása a nyelv megállíthatatlan önmozgására, folyton jelentéseket termelő potenciáljára fogékony, azt

érteni és élvezni tudó befogadói attitűddel Parti Nagy olvasásakor. A társadalmi és irodalmi konvenciók konvenciókként történő felismerése, annak felismerése, hogy a szövegek képesek átrendezni, átstrukturálni ezeket a sémákat. önálló értelmezés, műelemző esszé.

Krúdy Gyula: Szindbád – Huszárik Z. : Szindbád
Klaus Mann: Mephisto – Szabó István: Mephisto vagy
Weöres Sándor: Psyché – Bódy Gábor: Nárcisz és Psyché
Kertész Imre: Sorstalanság – Koltai Lajos : Sorstalanság.
Populáris filmek elemzése p1. Mátrix, A hálózat csapdájában

Fogalmak

posztmodern, stíluspluralizmus, nyelvjáték, fragmentum, maszkképzés, rájátszás, reminiscencia, allúzió, vizuális nyelv, adaptáció

Memoriter

Teljes művek és részletek szöveghű felidézése (Legalább 5 vers és egy-egy 20-25 soros epikai és drámarészlet.)

Az idézetek célnak és szöveggörnyezetnek megfelelő alkalmazása

A továbbhaladás feltételei

Az eddigi ismeretek tükrében értelmező, értékelő magatartás az irodalmi művekkel szemben, önálló pályaképek készítése, kitekintéssel más, kapcsolódó alkotókkal és művészeti ágakkal. Értekezés és esszé írása megfelelő helyesírással, nyelvhelyességgel, szabatos és egyéni stílusban. A megnyilatkozás témájának és céljának megfelelő hiteles szóbeli előadás, ismertetés, összegezés. Különböző korokban keletkezett alkotások tematikai, poétikai szempontú összevetése. Életművek ismeretének bizonyítása: az alkotói pálya jelentős irodalomtörténeti tényeinek, tematikai, formabeli változatosságának bemutatásával. Művek közötti kapcsolatok, témák, fölismerése és értékelése. A pályakép néhány tematikus, műfajbeli, tartalmi változásának bemutatása. Az öt év ismeretének rendszerező, értékelő áttekintése, egyéni véleményformálás. Önálló értelmezési lehetőségek kidolgozása formai és tematikai hasonlóság alapján. A forma és képi világ értelmezése, szabatos nyelvi megfogalmazás.